

Onkologik kasalliklarning ilmiy manbalarda o‘rganilishi

Togonova Shohida Alisher qizi

Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Hozirgi kunda saratonkasalligi butun dunyo bo‘yicha o‘sib bormoqda. Onkologik kasallik rivojlanishini barvaqt aniqlash, davolashning samarali usullarini qo‘llash, remissiya davrini uzaytirish hamda reabilitatsiya chora-tadbirlarini ishlab chiqish va takomillashtirish kasallik bilan kurashishning mazmunini tashkil qiladi. Ushbu maqolada onkologik kasalliklarning ilmiy manbalarda o‘rganilishini aniqlashga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: onkologiya, psixoonkologiya, bemorlar, psixologik sabablar.

Hozirgi kunda onkologik kasalliklar hisoblangan saraton, rak aholi orasida keng tarqalgan kasalliklardan biri bo‘lib sanalmoqda. O‘sma kasalliklari nafaqat mamlakatimizda, balki butun dunyo miqyosida murakkab muammolardan biri bo‘lib sanalmoqda. Statistika ma‘lumotlariga ko‘ra, keyingi yillarda dunyoning ko‘pgina davlatlarida onkologik kasalliklarga chalinish ko‘rsatkichlari oshib bormoqda. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti ma‘lumotlari shuni ko‘rsatadiki, 2030 yilda butun dunyoda o‘sma xastaligi bilan 15 million kishi kasallanishi mumkin. Yurtimizda yiliga 22 mingdan ortiq bemor onkologik kasallik tashxisi bo‘yicha hisobda turadi.

Mamlakatimizda mazkur kasallikning tez rivojlanib borayotganligi o‘z navbatida, ushbu kasallikka qarshi kurashish tizimining modernizatsiyalanishi, uni moliyalashtirish manbalarining aniq belgilanishini, yangi normativ-huquqiy hujjatlarning qabul qilinishini taqozo etmoqda. O‘zbekistonda inson sog‘lig‘i va salomatligi masalasiga katta e‘tibor qaratilgan va tibbiy xizmatdan foydalanish huquqi konstitutsiya bilan himoyalangan.[1] Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevralda qabul qilingan PF-4947- sonly Farmoniga muvofiq”2017-2021 yillarda O‘zbekistonni ijtimoiy iqtisodiy rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi”ning IV-ustuvor yo‘nalishida “Fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish va uning sog‘lig‘ini saqlash, aholining muhtoj qatlamlariga ko‘rsatiladigan ijtimoiy yordam sifatini oshirish, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi maqomini oshirish, o‘rta mahsus va oiliy ta‘lim sifatini yaxshilash hamda ularni rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshirish” deb nomlangan bandlari inson salomatligi masalasiga mamlakatimizda jiddiy e‘tiborning isbotini ko‘rsatadi [2].

O‘zbekistonda onkologik kasalliklarni o‘z vaqtida aniqlash, kasallik bilan bog‘liq bo‘lgan noxush holatlarni oldini olish maqsadida Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 4-aprelda qabul qilingan PQ-2866-sonli “2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasida onkologiya xizmatini yanada rivojlantirish va aholiga onkologik yordam ko‘rsatishni takomillashtirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori bu borada o‘z yechimini kutayotgan, ustuvor vazifalarni hayotga tadbiiq etishda dasturil amal bo‘lmoqda. Qarorda belgilanga vazifalar izchillik bilan hayotga tadbiiq etilishi natijasida viloyatdagi 15 ta onkologiya dipanseri Respublika ixtisoslashtirilga onkologiya va radiologiya ilmiy –amaliy tibbiyot markazining filiallariga aylantirildi [3]. Shu bilan birga O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2018-yil 25-yanvarda qabul qilingan PQ 3493-sonli “Shoshilinch tez tibbiy yordam tizimini jadal takomillashtirish to‘g‘risida”gi Qarori qabul qilindi [4].

Onkologiya muassasalari modernizatsiya va rekonstruksiya qilindi, onkologik kasalliklar diagnostikasi va davolashning zamonaviy standartlari ishlab chiqildi va tasdiqlandi. Shuningdek onkologiya bilan bog‘liq muammolarning oldini olish maqsadida ko‘krak bezi va bachadon bo‘yni saratoni skrining tadqiqotlari boshlab yuborildi, saraton profilaktikasi markazi tashkil etildi,. Aholi o‘rtasida onkologik habardorlikni oshirish, salomatlikka befarq bo‘lmaslik maqsadida mahsus guruhlar tuzuldi va ular tomonidan muntazam ravishda chiqishlar tashkil qilinmoqda.

Onkologiya sohasi qadimgi davrlardan beri ko‘pchilik soha vakillarining diqqat markazida bo‘lib kelmoqda. Jumladan xorij olimlaridan I.Kubler-Ross, T.J.Meyer, D.Osoba, D.Spiegel, P.B.Jacobser, H.Kraemer va boshqalar va boshqa olimlar onkologiya sohasiga o‘z hissasini qo‘shganlar.

O‘zbekistonda onkologiya sohasining rivojlanishi L. D. Vasilenko, P. F. Borovskiy va boshqa olimlar nomi bilan bog‘liq. Bundan tashqari M.N.Tillashaxov amaliy va eksperimental onkologiyaning turli sohalaridagi eng zamonaviy yutuqlarni jalb qilish bilan o‘sma kasalligini davolashni rivojlantirish masalalari bilan shug‘ullanadigan onkourolog jarrohlarni tarbiya etadigan o‘ziga xos maktab yaratdi. Uning muallifligida 400 dan ortiq ilmiy ishlar yozildi, shu jumladan va shifokorlar, magistr va kliniklar uchun 10 ta uslubiy qo‘llanma va tavsiyalar 3 ta monografiya yaratildi.

Ko‘pchilik sohalarda kam uchraydigan psixoonkologiya atamasi ayrim hollarda kasallik sabablaridan ruhiy jihatdan jarohatlangan bemorlar bilan ishlash

ma'nosida qo'llaniladi [5]. 1975-yilda “Psixoonkologiya” AQSHda bemorlarga ularning kasallik tashxisi “Saraton” ekanligini aytilganda va ularga kasallikka nisbatan munosabatini o'rganish jarayonida vujudga kelgan [6]. Onkologiya — xavfli o'smalar (saraton, rak) muammosi, uning tarixi, kelib chiqish sabablari, normal hujayraning saraton hujayraga aylanish mexanizmlarini aniqlash, davolash va kasallikni oldini olish kabi barcha tarmoqlarni o'rganuvchi fandır. Ma'lumki, insonlar tariximiz davomida xavfli o'smalar bilan kasallanib kelgan. Arxeologik va paleontologik tekshirishlar orqali hatto dinozavrlar (bundan 65 mln. yil ilgari), ibtidoiy odamlar — avstralopiteklar (taxminan 1 mln. yil ilgari) va qadimiy mierliklarning (5 ming yil ilgari) suyaklarida saraton xastaligining alomatlari topilgan. Saraton haqidagi tarixdagi birinchi ma'lumot (eramizdan 2500 yillar avval) Misr papirusida keltirilgan. Unda koxin Imgotep ko'krak bezi saratonii va uning asoratlari, sabablarini oldini olish to'g'risida hayron qolarli darajada fikr bildirgan. Eramizdan avvalgi XII aerda Xitoyda rak kasalligi «ay» nomi bilan ham fanga ma'lum bo'lgan. Hindlarning muqaddas kitobi hisoblangan «Ayur-Veda»da o'smalarning ta'rihi keltirilgan. Bunda ular xavfli va xavfsiz turlarga bo'lingan, o'smalarni olib tashlash yoki unga tarkibida margimush bor surtmalar surtish kerak, degan ko'rsatmalar berilgan. Mashhur yunon shifokori Gippokratning tibbiyot, shu jumladan onkologiya sohasini rivojlantirishdagi xizmati beqiyos. U faqat «saraton» va «sarkoma» terminlarini fanga kiritibgina qolmay, balki uni davolashning asosiy qoidalarini yaratgan. Undan shifokorlar hozirgacha foydalanib kelmoqdalar.

Sharq tabiiy tibbiyoti sohasi mutahassisi D. Chopra aytadiki: “Zamonaviy inson uchun kasallik bu zarurat uchun emas, balki tanlov uchun savol: tabiat bizga yurak hurujini, qandli diabetni, saratonni, osteohondroz yoki artridni chaqiradigan virusni yoki bakteriyani yopishtirmaydi, balki ular odamlarning noto'g'ri harakatlari orqali paydo bo'ladi” [7].

Butun dunyoda ma'lumotlar oqimi, shaxslararo munosabatlarning tig'izlashuvi, globallashuv jarayoni inson psixikasiga o'z ta'sirini albatta o'tkazadi. Tashqi omillar inson psixikasiga salbiy o'zgarishlarni vujudga keltirishi natijasida zo'riqish, hissiy – emotsionl ta'sirlanish, umuman olganda salomatlik holatining meyor ko'rsatkichi buzilishi, psixosomatik buzulishlarni keltirib chiqaradi. Shuni ta'kidlash lozimki hozirgi kunda psixosomatik kasalliklarni o'rganishda albatta psixik omillarni hisobga olmasdan kasallikni davolab bo'lmasligi isbotlangan. O'tgan so'nggi yillarda XXI asr kasalligi deb nom olgan onkologik kasalliklar butun

dunyo bo'yicha o'sish tezligiga ega. Ma'lumki, bugungi kunda saraton kasalligi butun dunyo xalqlarini qattiq tashvishga solib, ko'plab insonlarning bevaqt o'limiga sabab bo'lmoqda. Afsuski, ushbu kasallik yildan-yilga yosharib borib, 1990-yillarda 50-60 yoshlar o'rtasida ko'p kuzatilgan bo'lsa, bugungi kunda uning ilk belgilari o'smirlar va bolalarda ham kuzatilayapti. Uning kelib chiqish sababi va davo choralari aniq emasligi esa o'z vaqtida unga qarshi kurashishni talab etadi. Rivojlangan davlatlarda har to'rtinchi odamda saraton bilan kasallanish xavf-xatari mavjud bo'lib har beshinchi odam undan vafot qiladi [8]. Shu bilan birga o'lim holatlari va nogironlikning sababi sifatida birinchi o'rinda yurak qon-tomir kasalliklari tursa, ikkinchi o'rinda onkologik kasalliklar egallaydi. Onkologik kasalliklarni o'rganish tibbiyot sahasida faoliyat yurituvchi barcha shifokorlarning oldida turga dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Negaki onkologik kasalliklar insonlar organizmidagi deyarli barcha a'zolarida kuzatilishi mumkin.

1701-yilda fransuz fiziologi D.Gendron o'zining saraton kasalligi xususiyatlari va sabablari haqidagi asarida “hayotiy tashvish, og'ir qayg'ular bilan saraton o'rtasida bo'g'liqlik mavjudligini” yatib o'tgan [9].

1783-yilda ingliz olimi J.Berrouz rak kasalligining sababini surunkali ravishda davom qiladigan stressing oqibatidir, deb aytadi va uni quyidagicha ta'riflaydi: “...qalbning og'ir, yoqimsiz tashvishlanishi, yillab bemorning ezilishi saratoni keltirib chiqaradi [10].

Taniqli psixiyator va psixolog K.Yung ayrim holatlarda rakning sababi psixologik hodisalar bo'lishi mumkin, deb ta'kidlab o'tgan [11].

AQSHning mashhur psixologi Luiza Hey saraton kasalligini keltirib chiqaruvchi bir qancha tahminiy psixologik sabablarni ko'rsatadi. Ya'ni insonda mavjud bo'lgan chuqur psixologik jarohatlar, nafrat tuyg'usining saqlanib qolishi, eski alamlar, katta sir yoki qayg'u sizga halovat bermay, ich-ichingizdan yemiradi.

Onkologik jarayonning vujudga kelishi va kechishida individual farqlarning ta'siri ehtimoli A.Revidning tadqiqotlarida ko'rishimiz mumkin. Uning fikricha, melanxoliya va depressiya xavfli o'smalarning vujudga kelishiga ta'sir ko'rsatadi. Muallifning obrazli izohiga ko'ra, sut bezi saratoni ko'pincha depressiya va aybdorlik hissi natijasidagi “passiv o'z joniga qasd qilish” sifatida namoyon bo'ladi. Emotsiyalar tashqi namoyon bo'lishini tutib turish, shuningdek jinsiy instinktlarni bosish, chegaralash sut bezi saratoni rivojlanishida omillarga olib kelishi mumkinligini e'tirof etadi. A.Revidning fikricha anoreksiya, uyqusizlik,

o‘ziga ishonchsizlik, psixik jarohatlar saraton rivojlanishining 1-1,5 yil muddat ehtimoliga olib kelishi mumkin. Sut bezi saratoni ko‘pincha davomli depressiya va disforiyadan keyin paydo bo‘ladi. Bunday bemorlar ko‘pincha farzandsiz va jinsiy munosabatlarda tormozlangan xisoblanadi. Uning fikricha saraton hayotiy maqsadlarga erishish umidini yo‘qotish natijasida kelib chiqadi. Bu jinsiy muammolar, oilaviy hayot muammolari, onalik va boshqa ijtimoiy muammolarga taaluqli.

Sut bezi saratonida emotsional omillar va yashovchanlikni baholagan holda B.Stollning ko‘rsatishicha, agar bemor agressiv tomonga yo‘nalsa, o‘z emotsiyalarini erkin namoyon qilsa ko‘proq yashaydi. Aksincha, bemor apatiyaga yo‘nalgan bo‘lsa, tushkun, o‘zini zaif his qilsa, vaziyatni umidsiz hisoblasa, uning umri qisqaradi.

Demak yuqorida keltirilgan ma‘lumotlardan shuni xulosa qilishimiz mumkinki:

1. Onkologik kasalliklarning kelib chiqishi va uni psixologik omillar bilan o‘zaro bog‘liqligi masalalari eramizdan avvalgi davrlarda ham o‘rta asrlarda ham olim va mutaffakkirlarning diqqat markazida bo‘lgan.
2. Rivojlanish, sanoatlashuv, fan va texnikaning o‘shishi yordamida jarrohlik amaliyotlari va boshqa tibbiy yondashuvlar onkologik kasalliklarni tibbiy jihatdan o‘rganishga asos bo‘lgan.
3. Psixologiya rivojlanishi va onkologiya natijasida “Psixoonkologiya” yo‘nalishi yuzaga kelgan va ushbu sohadagi izlanishlar natijalari, tajribalar mahsus jurnallarda chop qilingan.

Research Science and Innovation House

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 1992.-40 b
- 2 . O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 5 ustuvor yo‘nalishlari bo‘yicha harakatlar Strategiyasi // Xalq so‘zi. – 2017.-8 fevral - № 28
- 3 . O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 04.04.2017 y. PQ-2866-son “2017-2021 yillarda o‘zbekiston Respublikasida onkologiya xizmatini yanada rivojlantirishva aholiga onkologik yordam ko‘rsatishni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori //Xalq so‘zi.- 2017- 5-aprel - № 36
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 25.01.2018 y PQ 3494-son “Shoshilinch tez tibbiy yordam tizimini jadal takomillashtirish to‘g‘risida”gi Qarori // Xalq so‘zi – 2018- 26 yanvar - № 17.
5. О.А.Варона, Н.В. Тарабрина Онкопсихология.-М. Институт психологии РАН, 2010.-176 с.
6. J.C. Holland History of psycho-oncology: overcoming attitudinal and conceptual barriers / J.C.Holland // psychosom. Med. 2002. – Vol. 64.-N 2.-P.206-221.
7. D. Chopra Idealnoe zdoroviye. –М : Feniks, 1996-320 b
8. D.O‘razbayeva “Onkologiya sohasida psixologik xizmat”uslubiy qo‘llanma. Toshkent 2020.
9. M.Recherches, Deshaies-Gendron sur la nature et la guerison des cancers. Paris: De impriveriye d’AndreCramoisy-MDCCI, 1701-153.
10. J.A.Burrows new practical essay on cancers. – London:Author, 1783.- P 237.
11. К.Г.Юнг Аналитическая психология. – СПб. Кентавр, 1994.-137с.

